

Szerb-albán viták a decentralizálásról

A soknemzetiségű jelleg akadálya-e vagy serkentője a regionális fejlődésnek?

A regionális fejlődés legbonyolultabb és éppen ezért legnehezebben megoldható (szerintünk az eddigi vizsgálatok során eléggé mellőzött) kérdése abból adódik, hogy az európai régiók többségének - különösen a mi térségünkben - lakossága soknemzetiségű, legtöbbször olyan nemzetekkel, amelyek etnikai határai nem esnek egybe az államok határaival. Ennek a kérdésnek néhány vonatkozását Kosovo példáján próbáltam megvilágítani. Nemcsak azért, mert Kosovo kérdésének látszólag a mi térségünkön kívül esése ellenére az ottani problémák megoldása közvetlenül befolyásolja a mi térségünket is. (Vajdaság helyzete mindenesetre közvetlenül függ attól, hogy a nemzetközi közösség hogyan rendezi Kosovo ügyét.) Talán még ennél is lényegesebb oka volt döntésemnek, hogy Kosovo példáján a legkiélezettebben és sok minden más - zavaró - tényezőtől mentesebben látszik az említett kérdés.

A kisebbségek ügye nagyon lényeges része annak a jelenségnek, amit a rendszerváltó országok időben elveszésének nevezhetnénk. A fanti regényekből kölcsönvett analógia szerint a jelenség lényege: ezek az országok egyszerre elveszítették azt a reális időt, amelyben 45 évig éltek. Az időközben nagyot változott Európa reális idejébe nem tudtak egy ugrással eljutni. Ezért az időben visszakanyarodva a két világháború közötti időben találták magukat. Ennek következménye lett, hogy mintha ott kezdték volna folytatni harcaikat, ahol a II. világháborúban abbahagyták. Harcaikat a határok körül: Magyarországon és az egykori "kis antant" országai harcaikat Trianon körül, Románia harcát Moldováért, általában a "nemzeti" álmokért. Főleg: hirtelen abban a nacionalizmusban találták magukat, amelyet Európa közben maga mögött hagyott. Így jutottak odáig, hogy a nagy "nemzeti" jelszavak ismét vonzóak lettek, a más nemzetek elleni hangulat keltéssel szavazatokat lehetett szerezni. Onnan, hogy jelentkezhettek pártok, amelyek a maguk számára sajátították ki a "nemzeti" jelleget, érdeket, mellőzve a parlamenti demokráciának Európában időközben diadalmaskodó elvét, hogy mindenki része a nemzetnek és a nemzet érdekét szolgálja, csak másképp. Azon át, hogy jelentős román és szlovák pártok jelentkezhettek majdnem csak a magyarellenesség programjával. Addig, hogy - mint később részletezzük - Milošević az albánellenességgel képes volt a jugoszláv polgárháborúhoz "homogénizálni" a szerbeket.

Mindennek következménye lett, hogy letűntnek hit nemzeti ellentétek ismét felbukkantak és helyzetet, politikát sőt fejlődést meghatározó tényezők lettek. Nemcsak mi Vajdaságban döbrentünk rá, hogy valamikor a nemzetek közti viszony rendezése példaképének tekintet tartományban (a mi esetünkben azzal párosulva, hogy a menekültek betelepítésével megváltozott nemcsak a nemzeti összetétel, hanem a mentalitás is) megverhetnek embereket csak azért, mert magyarul beszélnek, amikor ez Szerbia, hogy az "Ez Szerbia" falfirkák kimondatlanul is magukban rejtsék a "halál a magyarokra, cigányokra, zsidókra" falfirkák fenyegetését is, hanem a térség valamennyi országában napirendre került a többség-kisebbség viszony rendezésének kérdése. Még a legbékésebben fejlődő Magyarország sem képes minden következményével tudatosítani, hogy az ország kormányfője nem 15 millió magyar, hanem 9-9.5 millió magyar és 0.5-1 millió nemmagyar magyarországi állampolgár miniszterelnöke. Az orosz kisebbség helyzete a szovjet utódállamokban kívül esik vizsgálódásunk körén, de az már idetartozik, hogy a mélyben ott rejlő, időnként feltörő magyarellenesség hányszor okozott már feszültséget részben Románián illetve Szlovákián belül, részben a magyar-román illetve magyar-szlovák viszonyban. És ez a sajátos jelenség azzal válik a regionális fejlődés szerintünk nagyon lényeges problémájává, hogy ezek a nemzeti kérdések, a többség-kisebbség viszony egész problémaköre egy-egy régióban sűrűsödik. Mert ezekben a régiókban jobban meglátszik és érvényesül-hat az a pusztán tény, hogy nincsenek egy nemzetiségű országok és ez a soknemzetiségű jelleg egy-egy régióban ütközik ki. Elsősorban úgy, hogy egy-egy régióban nem az a nemzet van többségben, amely az országban a többséget alkotja, de úgy is, hogy az aránylag egynemzetiségű vidékekkel szemben ezekben a régiókban az a

meghatározó, hogy több nemzet tagjai élnek benne. Ezzel már el is jutottunk oda, hogy ezekben a régiókban elképzelhetetlen a harmonikus fejlődés, sőt a fejlődés egyáltalán ha az erőket lekötik a nemzetek közti ellentétek, a nemzeti acsarkodások, ha összefogás és közös munka helyett a különböző nemzetek tagjait az egymással szembeni ellentét tartja állandó feszültségben, készütségben. (Itt kell először utalnunk Kosovo példájának az egész kérdést jobban kidomborító, élesebb fénybe helyező hatására: természetes, hogy Kosovón elképzelhetetlen normális fejlődés, sőt még a gazdaság beindítása is, amíg a szerb-albán ellentét nem válik legalább elviselhető méretűvé.) És ezzel lesz a nemzetek közti viszony a regionális fejlődés lényeges kérdése, de ugyanakkor így válik a regionális fejlődés a nemzetek közötti viszony rendezésének eszközévé.

Mivel a nemzeti ellentéteknek fejlődést akadályozó, megzavaró hatása nem szorul részletésre, itt csak azt kell bevezetőnkben részletezni, hogyan válhat a regionális fejlődés a nemzetek közti ellentétek feloldásának, végül megszüntetésének eszközévé. Ilyen hatásának kettős vonatkozása van. Az első: a régiók fejlődése, a régiók Európájának kibontakozása és ezzel az országhatárokat átívelő régiók kialakulása és fejlődése az államhatárokkal megmerezített ellentétek feloldásának leghatékonyabb, talán egyetlen módja és eszköze. Eddig ugyanis ezeknek az ellentéteknek a feloldására egyetlen módot láttak: az autonómiát, mint egy-egy soknemzetiségű vagy más többségű vidéken a hatalom másfajta megszervezésének eszközét. Gyorsan kiderült azonban, hogy az autonómia a mi térségünkben nem képes betölteni ezt a szerepet. Már azért sem, mert az autonómia nem a többség-kisebbség közti viszony kérdésének a megoldása, hanem csak a többség és kisebbség megváltoztatása: az a nemzet, amely országos viszonylatban kisebbség, az autonómia területén többség lesz, de a többség és kisebbség közti viszony továbbra is megoldatlan lehet, sőt marad. És fejtegetésünkben itt jelentkezik ismét konkrétan, hogy Kosovo példája - a probléma felfokozásával és lemeztenítésével - hogyan helyezi más megvilágításba az egész kérdéskört. Konkrétan: azzal semmi sem változik-változott, hogy eddig a szerbek üldözték, nyomták el az albánokat, most az albánok üldözik, nyomják el a szerbeket. Amivel egyszerre világosabbá válik: az autonómia tényleg nem a többség és a kisebbség közti viszony megoldásának eszköze.

Másrészt az autonómia azért sem lehet a megoldás hatékony eszköze, mert nem alkalmas a nemzetek közti bizalmatlanság megszüntetésére, hogy olyan helyzet alakuljon ki, amelyben az országos többség elfogadja, hogy az ország egy adott részében kisebbséggé válik, ami a kisebbségek helyzetének általános rendezése nélkül objektíve is jelenthet hátrányos helyzetet. Itt ugyanis nemcsak azt kell figyelembe venni, hogy a sikeres európai autonómiák hatékony működése civilizációs vívmány. A finnországi svédek sikeres autonómiájához szükség van arra is, hogy a finnek normálisnak veszik: Helsinkiben is minden utcanév kétnyelvű. A németek sikeres dániai autonómiájához kell az is, hogy a dánok természetesnek tartják: ha kilencük mellé oda kerül egy német, akkor németül beszélnek. (Míg nálunk Szerbiában, de Romániában is egyetlen szerb illetve román miatt tíz magyar kénytelen szerbül illetve románul beszélni, mert az az egy szerb vagy román nem tud magyarul.) A mi térségünkben azonban a nemzetek közti bizalmatlanság, sőt ellentét sokkal nagyobb semhogy az autonómia könnyen elfogadható megoldássá válhatna. És itt az autonómia ellensége lett nemcsak a többség-kisebbség viszony említett megoldatlansága és a minden decentralizálásban az eszközök feletti ellenőrzés elvesztését látó centralisztikus bürokrácia ellenállása, hanem az is, hogy az autonómia követelése nem csökkentette, hanem növelte a nemzetek közti bizalmatlanságot.

Ismét a kosovói példának a kérdést jobban megvilágító hatása: hogy ne lenne gyanús az autonómia követelése, amikor Kosovón az a szerb nacionalizmus követel egész a helyi közösségeikig lenyúló autonóm önkormányzatot, amely Szerbiában annyira szétzúzta a helyi önkormányzatokat, hogy az 1995 évi törvény értelmében azok semmilyen vagyonnal nem rendelkeznek, hanem minden kiadásuk fedezését Belgrádtól kell kérelmezniük; amely hallani sem akar Vajdaság Milošević által elvett autonómiájának visszaadásáról, sőt Újvidéknek

szinte naponta közelharcot kell folytatni még meghagyott autonómiájának védelmében is; amely hallani sem akar a Presevo környéki albánok és a szandzsáki bosnyákok semmilyen autonómiájáról. Ez a szerb magatartás felhívja a figyelmet arra, hogy általában gyanús, amikor a nacionalizmus (így a magyar nacionalizmus is, amely Romániában most a romániai magyar autonómia mellé sorokozik fel, holott nemrég még a magyar-román alapszerződést is ellenezte, mert abban Trianon végleges elismerését látta, igaz, hogy ehhez az autonómia követeléshez hozzá teszi, hogy - a kettős állampolgárság követelése alapján - ezt az autonómiát magyar állampolgárok gyakorolják egy másik ország területén, sőt Orbán most már Vajdaság esetében még hozzá teszi: NATO és - azok keretében - magyar csapatok jelenlétében) autonómiát követel, amikor az autonómia hűségnyilatkozatot jelent, annak végleges elismerését, hogy az a terület az autonómiát követelő nemzet anyaországán kívül egy másik ország része.

Így lesz a régió általában a decentralizálás, a sajátosságokat jobban figyelembe vevő fejlődés térsége, a mi vonatkozásunkban pedig az a térség, amely lehetőséget ad a nemzetek közötti új viszony megteremtésére, az évtizedes bizalmatlanság feloldására, annak az Európának a megteremtésére, amelyben mindenki kisebbségben van, anélkül, hogy ez bármiben is hátrányos helyzetet jelentene. A régióknak ezt a szerepét megkönnyíti két - látszólag ellentés előjelű - tényező. Az egyik oldalon, hogy sokuknál ez a kényszer nagyobb: a soknemzetiségű régiók zavartalan fejlődése elképzelhetetlen a nemzetek közötti harmonikus viszony megteremtése nélkül. A másik oldalon: az egyes régiók határokon átnyúló jellege lehetővé teszi számukra, hogy az államhatárok jelentette kötöttségtől mentesen könnyebben eljussanak ehhez a harmonikus viszonyhoz. És mindezen felül a régiók - a velük való törődés és fejlődésük sajátos problémáira való odafigyelés révén - Európa számára is megkönnyítik, hogy a nemzetek közötti viszony kérdésében kimunkálja a legmegfelelőbb megoldásokat.

Európa ugyanis elég nehezen jut el a kisebbségi kérdés helyes kezeléséhez. A tervezett, de jelek szerint bizonytalanra vált európai alkotmányba ugyan belekerült a hivatkozás a kisebbségi jogokra, de Európa még attól is távol van, hogy elismerje a pozitív diszkriminációt, a kisebbségeknek adandó kedvezmények szükségességét. (Nem is fogja elismerni, amíg a korzikai autonómia ellen a francia demokrácia elismert hívei azt hozzák fel, hogy megbontaná a polgárok egyenjogúságának elvét. Mert eszükbe sem jut, hogy a "Köztársaság nyelve a francia", annyira hátrányos helyzetbe hozza azokat, akiknek a francia nem anyanyelve, hogy ezért kárpotlást-enyhítést kell kapniuk.) Az e térséggel foglalkozás azonban rákényszeríti megoldásainak kimunkálására. A Macedóniával törődés már elvitte annak felismeréséig, hogy milyen fontos a kisebbségek államalkotó voltának (ha kell kikényszerített) elismerése. Kosovo vállalása pedig elvitte oda, hogy jelenleg ebben a tartományban létezik a kisebbségi kérdés megoldásának legteljesebb modellje. Az ideiglenes hatalom alapszabálya nemcsak kimondja, hogy "Kosovón minden személy bármilyen alapú diszkrimináció nélkül és teljesen egyenrangúan emberi jogokat és alapvető szabadságokat élvez" (a diszkrimináció ellen még külön törvény is született); nemcsak felsorolja ezeket a jogokat, közéjük sorolva az egyenlő foglalkoztatási lehetőséget is, hanem megteremti az egyenjogúság érvényesítésének a mechanizmusát is. Onnan, hogy gondoskodik a kisebbségek parlamenti képviselétéről (a szerbek - az általános rendszerben megválasztott képviselők mellett - tíz, a romák 4, a bosnyákok 3, a törökök 2 és a goránok 1 képviselőt kapnak, a parlament elnökségébe és a kormányba a szerbek egy és a többi kisebbség egy képviselőt ad). Azon át, hogy szavatolja a kétnyelvűséget, az 5 nyelven való megjelenést meg a többi közösség nyelve használatának jogát és a nemzeti arányoknak megfelelő képviselést még az igazság- és belügyi szervezetekben is. Addig, hogy parlamenti bizottság formájában először önti jogi formába a kisebbség leszavazásának, a "majorizálásnak" megakadályozását célzó, a demokrácia többségi elvébe korrekciót építő mechanizmust.

Eddig azokkal a tényezőkkel foglalkoztunk, amelyek révén a kosovói példa figyelmeztet a regionális fejlődésnek a soknemzetiségű jellegből eredő veszélyeire, legfeljebb - az előző bekezdésben - említést tettünk arról, hogy

ez a példa segítséget is nyújthat e bonyolult probléma megoldásának megtalálásában. A kép teljessé tételéhez azonban foglalkoznunk kell egy kérdéssel, amely látszólag egyedülállóan kosovói sajátosság. Mert az, hogy Milošević a kosovói kérdéssel és a kosovói szerbek "veszélyeztetésének" jelszavával kapcsolatos "vándormitingek" révén homogénizálta a szerbeket még rokonvonásokat mutat általában a térség minden országában meglévő populizmussal, amely a hangzatos "nemzeti" szólamok pufogtatásával a nemzeti érzést közönséges választási kampányfogássá aljasítja. De az már jugoszláviai sajátosság, hogy ezt a "homogénizálást" nem pusztán a "nemzeti"-nek egy párt vagy egy politikus számára történő kisajátítására, hanem a polgárháború kirobbantására használták fel. Ezért hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy ez a politika nem akkor válik veszéllyé, amikor a polgárháborút kirobbantja, hanem önmagában veszélyes és az már a körülményeken múlik, hogy mikor és milyen mértékben mekkora vészt zúdít annak a népnek a nyakába, amely felül ennek a populizmusnak.

Arra azonban fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a jugoszláv polgárháború kirobbanásának alapvető oka az volt, hogy a titói Jugoszlávia szétesésekor nem arra törekedtek, hogy a köztársasági határok mentén békésen elváló államok mindegyikében megoldják a kisebbségi kérdést, vagyis elejét vegyék annak, hogy az addig magukat az ország urainak érzők valamelyik új államban hátrányos helyzetbe kerüljenek, hanem a szerbek a szétesést minden szerb egy államban egyesítésére akarták kihasználni. Ezért adták ki a jelszót: a szlovének, horvátok, bosnyákok mehetnek, de nem vihetik magukkal a szerbeket. (Az oroszok nem ezt az utat választották, de a kisebbségi kérdés a Szovjetunió szétesésekor sem oldódott meg és csak az okos politika véletlenjén múlt, hogy ebből csak "kisebb" polgárháborúk lettek és nem az oroszok mindenki elleni háborúja.) És most azért zárul a kosovói válsággal a jugoszláv polgárháború ciklusa, mert ott is az alapvető szerb politika: a szerbek nem kerülhetnek kisebbségbe, hogy ez a válság a rendszerváltás utáni egész másfél évtizedet átfogva megfogalmazza a figyelmeztetést: a kisebbségek kérdését meg kell oldani és minden nacionalizmus - bármennyire ártatlannak tűnik is - ellensége ennek a megoldásnak.

A szerb politika kiindulópontja most is, hogy a szerbek nem kerülhetnek kisebbségbe. Ezért érzelmi mozzanatok, főképp a nacionalista ellenállás miatt hivatalosan nem hajlandó lemondani Kosovóról. De mindinkább felülkerekedik a pragmatikus álláspont, amelyet a Süddeutsche Zeitungban így fogalmazott meg a kosovói Shk lzen Maliqi: "Mindenkinek, aki pragmatikusan gondolkodik el kell ismernie: egyszerűbb Kosovón olyan demokratikus rendszert építeni, amely a mintegy 150 ezer szerbnek szavatol bizonyos jogokat, mint rákényszeríteni 2 millió albánt arra, hogy ismét szerb uralom alatt éljen". Ezenfelül felismeri, hogy ereje nincs Kosovo visszafoglalására, arra pedig képtelen - de nem is akar -, hogy olyan Szerbiát teremtsen, amelyet az albánok is hajlandóak lennének vállalni. Ezért már csak arra koncentrál, hogy megakadályozza a szerbek kisebbségbe kerülését. Ennek eszköze annak kiharcolása, hogy a szerbek - kantonok vagy boszniai típusú "entitás" formájában - a helyi közösségekig lemenően, az igazságszolgáltatást és rendőrséget is felölelően, Szerbiával együttműködve maguk irányítsák ügyeiket. Ha pedig ez nem lehetséges, akkor Kosovót két részre: albán és szerb részre kell felosztani (itt már vannak különféle elképzelések, a szerint, hogy 18 és 40 százalék között Kosovó mekkora részét kell a szerbeknek kapniuk). Ezért szállnak szembe minden tervvel, amely "multietnikai" Kosovót akar teremteni. Így a decentralizálás most javasolt első kísérleti lépésével is, amely 5 (60:40 százalékban két albán, két szerb és egy török többségű) községben ki akarja próbálni az ilyen többnemzetiségű közösség megteremtését.

A következők

1. Az európai régiók jelentős része - főképp a mi térségünkben - soknemzetiségű. Ezeknek a régióknak a fejlődése attól függ hogyan tudják, egyáltalán tudják-e rendezni az ott élő nemzetek közti viszonyt. Vajdaság annak idején azért tudott megmaradni a titói Jugoszlávia fejlettebb részei között, tudott a mostani Szerbia-Monrenegro egyetlen európai régiójává válni,

mert volt elképzelése a nemzetek közötti viszonyok rendezésére. Kosovo példája viszont ma meggyőzően mutatja, hogy semmilyen fejlődés, eredményes gazdálkodás nem lehetséges e kérdés megoldása nélkül.

2. A regionális fejlődés, a régiók kialakulása, a régiók Európájának létrejötte - a megoldás szükségességének tudatosodásával, a régiók határokon átívelésével és egyebekkel - a nemzetek közti viszony rendezésének elősegítője lehet.

3. Kosovó példája meggyőzően mutatja, hogy ez a rendezés nem az autonómia, még csak nem is függetlenség. Mert egészen mindegy, hogy eddig a szerbek üldözték és nyomták el az albánokat, ezentúl az albánok üldözik és nyomják el a szerbeket.

4. A megoldást csakis olyan helyzetnek a megteremtése hozhatja meg, amelyben egy-egy polgár helyzetén semmit sem változtat az, hogy a határ melyik oldalán él, amelyben mindenki egyformán lehet többség egy környezetben és kisebbség egy másikban, anélkül, hogy a többségi helyzet bármilyen előnyt, a kisebbségi helyzet bármilyen hátrányt jelenthetne, amelyben minden ország egyformán a polgárok állama. Anélkül, hogy az egyik többségként bizonyos jogokat "adna" a kisebbségnek, a másik pedig állandóan azt érezné, hogy másodrendű polgár. A régiók fejlődése ennek a helyzetnek a kialakulását segítheti elő és kell hogy elősegítse.

Bálint István